

TARSI SRAUNI UPĖ

DAIVA RAČIŪNAITĖ-VYČINIENĖ

Lietuvos muzikos ir teatro akademija

„Kiekvieną mąstantį žmogų turėtų nustebinti gausybė dainų gana mažoje lietuvių tautoje – tai tarsi srauni upė ar didelio kaleidoskopo vaizdai!“ Tai žymaus Mažosios Lietuvos tautosakininko Christiano Bartscho mintys, išsakytos 1886 m. rinkinio „Dainų balsai“ pratarinėje¹. Liaudies dainų gausa jį stebino dar XIX a. pabaigoje, nors tuomet tebuvo užrašyta menka saujelė viso, rodos, neapbrėptą lietuvių dainų lobyno. Ilgus šimtmečius kaupia ir iš kartos į kartą perduota dainavimo tradicija pagaliau išsiliejo „Lietuvių liaudies dainyno“ tomais! Per 25-erius metus jų pasirodė net aštuoniolika – ir tai toli gražu dar ne visi turantai...

Šiais tomais, skirtais įvairiems dainų žanrams (tai vaikų, vestuvinės, darbo, šeimos, karinės-istorinės, jaunimo, meilės, humoristinės ir kt. dainos), renčiamas paminklas, drįsčiau sakyti, pamatiniam mūsų tautos dvasinės kultūros paveldui. Rodos, skubama išpirkti kalbę, kad lietuvių neturėta rašytinės kultūros, kad nepalikta tokių iškilų literatūros (dainų ir giesmių) paminklų, kaip senovės kinų „Ši czin“, arba „Dainų knyga“ (pagal tradicinę versiją, ją sudarė Konfucijus, iš daugelio to meto dainų atrinkęs keletą šimtų geriausių kūrinų), senovės Irano „Avesta“ (jos antroji knyga „Visperedas“ – ritualinio pobūdžio maldų ir giesmių rinkinys), poetiškiausia Senojo Testamento knyga „Giesmių giesmė“ (senovės žydų piemenų vestuvinų dainų rinkinys) ir kt.

Vis dėlto mūsų dainos, šimtmečius gyvavusios tik žodinio perdavimo forma, išsaugojo daugybę archaikos relikvų (daugelis jų artimi senosios literatūros šedevrams). Jose esama ir kosmogoninio mito fragmentų, ir kosmologinių vaizdinių, ir pomirtinio gyvenimo sampratos atspindžių, ir archajiškų gyvulių ganymo ritualų pėdsakų, ir kt. Ne veltui liaudies dainos laikytinos vienu pagrindinių šaltinių, leidžiančių atkurti senąją baltų pasaulėžiūrą. Lietuvių liaudies dainų tekstais savo darbuose nemažai rėmėsi iškilūs mūsų mokslininkai: semiotikas Algirdas Julius Greimas, archeologė Marija Gimbutienė, mitologas Norbertas Vėlius (pastarasis parengė ir vieną iš Dainyno vestuvinų dainų knygu) ir kiti.

Tačiau, skirtingai nuo senųjų kultūrų literatūros paminklų, lietuvių dainos – gyva versmė, pulsuojanti daugybe tekstų ir melodijų variantų, atspindinti ne tik dainavimo tradicijos tęstinumą, bet ir jos kaitą. Net kapitalinis Lietuvių literatūros ir

tautosakos instituto leidinys – „Lietuvių liaudies dainynas“ – nepajėgus tos versmės suvaldyti. Gal nebent šiek tiek „pažaboti“ – remiantis instituto folkloristų parengtu Lietuvių liaudies dainų katalogu, pristatyti įvairių žanrų dainų tipus, versijas bei variantų grupes. Atskiriems Dainyno tomams atrinkti tik pilniausi, labiausiai išplėtoti dainų variantai, parodytos labiausiai paplitusios ir atskiriems etnokultūriniam regionams būdingos dainos. Bet kur dar daugybė neiškių variantų, teksto fragmentų ir fragmentėlių, netelpančių į mokslinės klasifikacijos rėmus? O variantai, užrašyti jau pasirodžius Dainyno tomams?

„Lietuvių liaudies dainyno“ leidimas prieš 25-erius metus simboliškai pradėtas „Vaikų dainų“ tomu². Jame galime rasti seniausius muzikinio intonavimo tipus, paprasčiausias poetinio teksto formas. Kaip žinome, vaikų dainos – tai ne tik vaikų repertuaro dalis, bet folkloro sluoksniu, daugelio tyrėjų kildinamas iš suaugusiųjų repertuaro arba tiesiog siejamas su žmonijos „vaikyste“ – ankstyviausiais kūrybos klodais³. Archaikos elementų, mitinių įvaizdžių gausu „Vaikų dainų“ tomo formulinėse (grandininėse ir kumuliatyvinėse) dainose, dainose apie oželį ir kt.

Melodijos, palyginti su ankstesniais lietuvių liaudies dainų rinkiniais, šiame tome pateiktos netradiciškai (jų penklinės nevienodo ilgio), čia atsižvelgiama į dainos formą – tai padiktavo savita vaikų dainų struktūra. Nors pagrindinis „Lietuvių liaudies dainyno“ serijos sumanytojų dėmesys sutelktas į dainų tekstų tipus bei versijas (nurodomas užrašytų variantų skaičius, jų paplitimas, žinomas gyvavimo laikas, pažymimi kontaminacijų atvejai, dainų funkciniai ryšiai ir pan.), verti dėmesio ir melodijų paaiškinimai (be abejo, jie nėra tokie detalūs, kaip poetinių tekstų, tačiau ir pačių dainų melodijų pateikta kur kas mažiau – tik trečdalis). Čia randame taiklių ilgametės „Lietuvių liaudies dainyno“ melodijų parengėjos Zofijos Puteikienės pastebėjimų. Nurodomi įvairių melodinių tipų paplitimo arealai Lietuvoje, aptariamas kai kurių lopšinių melodijų giminingumas su latvių lopšinėmis, žaidinimų melodikos bendrumai su baltarusių folkloru ir kt. Prie kai kurių žaidinimų yra nurodytos įvairios jų atlikimo detalės, pavyzdžiui: „Pateikėja dainuodama plojo rankomis“ (Nr. 188); „Pateikėja dainuodama stipriai mušė koja ritmą“ (Nr. 192); „Užrašyta natūralioje aplinkoje: dainininkė supo anūką ant kelių“ (Nr. 232); „Užrašyta natūralioje aplinkoje: pateikėja šokdino anūką ant kelių“ (Nr. 296). Tai ypač svarbu nuodugniems šių sinkretinių kūrinių (jie, beje, yra universalūs daugelyje tautų) melodikos, visų pirma ritmikų, tyrimams.

Nesileisdama į detalią atskirų tomų analizę bei Dainyno 25-erių metų leidybos istorijos peripetijas (manau, tai apžvelgs patys parengėjai, redkolegijos nariai ir kiti instituto darbuotojai), pateiksiu keletą kuklių savo samprotavimų ir pastebėjimų.

- „Lietuvių liaudies dainyno“ pamatas – dainų tekstų tipai bei versijos, pagal galimybę atskleidžiant teksto ryšį su apeigomis ir papročiais. Melodijoms, deja, tenka pagalbinis vaidmuo (tai rodytų ir tas faktas, kad iki XII tomo, t. y. „Darbo dainų“ 2-osios knygos, melodijos buvo skelbiamos ne prie dainų tekstų, kaip turėtų būti, bet knygos gale). Aišku, paprastam skaitytojui dainų klasifikacija pagal muzikinius parametrus būtų sunkiai suprantama. Vis dėlto net ir rinkiniuose esantys melodijų paaiškinimai bei pirmuosiuose tomuose Z. Puteikienės kruopščiai parengtos rodyklės nelabai tepadedą suvokti atskirų dainų tipų melodikos raidą.

- Silpnėjant apeiginėms tradicijoms ir niveliuojantis žanrams, kai kurių poetinių tekstų versijos atitrūko nuo tradicinės melodikos arba ilgainiui susiformavo nauji dainų tipai. Taip susikūrė vėlyvieji rugiapjūtės, linarvio, vestuvinių ir kitų dainų, dainuojamų jau ne konkretaus darbo ar apeigų metu, bet ir įvairiomis progomis, melodijų tipai. Gaila, bet reikia pripažinti, jog darbo, vestuvinių ir kitų dainų „kodu“ šiuolaikiniam folkloro vartotojui tampa nebe tam tikra apeiginė melodija (arba, anot etnomuzikologų, *melodija-simbolis*), bet tekstas (neretai – teksto tematika). Tiesa, 1-oji „Darbo dainų“ knyga Dainyno istorijoje laikytina gražia išimtimi. Čia pirmą kartą lietuvių muzikinėje folkloristikoje visi vieno melodinio tipo variantai pateikti drauge (toks publikavimo būdas leidžia pajusti melodinio tipo svarbą bei versijų visumą). Vis dėlto šalia archajiškų, „tikrųjų“ melodijų skelbtos ir naujesnės, kurių funkcinis ryšys su įvairiais žanrais yra keliantis abejonių (nors, kaip rodo kai kurių pateiktųjų pastabos, kartais ir gana senas). Tačiau, remiantis minėta etnomuzikologų samprata apie *melodiją-simbolį* bei pačių liaudies dainininkų terminologiją, jų jau nepavadintume *rugiapjūtės giesmėmis* – tai *rugiapjūtės dainos*.
- Dainyno rinkiniuose skelbiama medžiaga imta ne tik iš Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyno, bet ir iš kitų fondų (Vilniaus universiteto, Lietuvos kraštotyros draugijos ir kt.) bei visų spausdintų šaltinių. Taigi Dainynas pretenduoja tapti solidžiausiu lietuvių liaudies dainų rinkiniu, savotiška moksline enciklopedija. Gaila, kad į jo tomus nėra patekusios vertingos dainos iš Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Muzikologijos instituto Etnomuzikologijos skyriaus Muzikinio folkloro archyvo. Kai kurie čia saugomi ir ypač pastarojo dvidešimtmečio folkloro ekspedicijose užrašyti dainų tipai nėra patekę ne tik į Dainyną, bet ir į Lietuvių liaudies dainų katalogą (pvz., didelis pluoštas Sekminių oliavimų, paruginių giesmių ir kt.). Vargu ar kitas toks kapitalinis dainų rinkinys Lietuvoje bebus leidžiamas, todėl, matyt, vertėtų pagalvoti apie visų folkloro archyvų susivienijimą siekiant bendro kilnaus tikslo.
- Papildžius naujais folkloro pavyzdžiais bei tyrėjų komentarais, kai kuriuos Dainyno tomus (visų pirma „Vaikų dainų“) neabejotinai reikėtų išleisti dar kartą. Jei visos formulinės dainos skelbiamos prie vaikų folkloro, čia, matyt, turėtų patekti ir kumuliatyviųjų dainų tipas „Augo miške medelis“, pastaraisiais dešimtmečiais gana gausiai užfiksuotas Žemaitijoje ir kt. O gal vis dėlto dar kartą vertėtų revizuoti ir patį vaikų folkloro, t. y. suaugusiųjų dainų, atėjusių į vaikų repertuarą, klausimą?
- Ir folkloro tyrėjai, ir vartotojai seniai laukia, galima sakyti, pagrindinio lietuvių giesmyno – kalendorinių dainų tomo (iki šiol šią nišą, deja, užima įvairūs populiarūs leidiniai). Juk pamažu sukant kalendorinių giesmių ratą etninės kultūros mokomi mūsų vaikai, koncertines programas rengia folkloro ansambliai, vyksta miestų bei miestelių folkloro šventės, pagaliau teka ir mūsų pačių gyvenimas...

Džiugu, kad „Dainos apie gamtą“ (XV tomas) pradėjo dar vieną naują Dainyno istorijos puslapį – rinkinių leidybą drauge su kompaktine plokštele, kurioje įrašyta arti valandos trukmės autentiškų dainų. „Jei neabejosime, kad dainos siela yra jos melodijoje, tai turėtų būti tiesa ir tai, jog liaudies dainą teisingai suprasime tik tada, kai patys ją dainuosime arba klausysimės“, – taip prieš gerą šimtmetį svarstė Ch. Bartschas⁴. Vargu ar galime tikėtis, kad lietuviai dar ilgai bus dainuojanti tauta, tačiau bent jau galime viltis, kad stori Dainyno tomai su į kompaktines plokšteles įrašytais melodijomis padės ateities kartoms pažinti ir suvokti liaudies dainos didybę.

¹ *Christianas Bartschas*. Dainų balsai. Melodijas parengė Jadvyga Čiurlionytė ir Laima Burkšaitienė. Tekstus parengė Vida Daniliauskienė. Vilnius, 2000, p. 52.

² Lietuvių liaudies dainynas, t. I: Vaikų dainos. Parengė P. Jokimaitienė; melodijas parengė Z. Pu-
teikienė. Vilnius, 1980.

³ *М. Муд.* Культура и мир детства: Избранные произведения. Пер. с англ. и коммент. Ю. А. Асе-
ева. Москва, 1988; ir kt.

⁴ *Ch. Bartschas*. Min. veik., p. 57.